

Vänskapliga förbindelser

*En ekumenisk studie om kontakter
mellan kyrkor i Ryssland och Sverige*

Utgiven av Sveriges Ekumeniska Kvinnoråd
Omslagsfoto: Björn Falkevik
Form: Magnus Höij
Tryck: Hallvigs Reklam, Morgongåva
ISBN: 978-91-639-3552-7

Förord

Det säkerhetspolitiska läget runt Östersjön har försämrats och Ryssland utmålas av olika aktörer som vår fiende. Men folken i Ryssland är inte våra fiender, de är våra grannar och vi borde arbeta för avspänning förtroendefulla relationer. I det arbetet kan kyrkor och ekumeniska organisationer spela en viktig roll.

Denna förstudie vill ge en grund för ekumeniskt arbete med att skapa förutsättningar för ett ökat utbyte mellan kyrkor och organisationer i Sverige och Ryssland. Målet är att ett ökat utbyte i sin tur ska motverka fiendebilder och bidra till vänskapliga förbindelser folken emellan.

Studien är framtagen inom ramen för samverkan ”Fredens väg” och har finansierats med hjälp av medel från Lunds Missionssällskap. Den innehåller bland annat en kartläggning av vilka kontakter, möten, utbyten och samarbeten med anknytning till kyrkor, främst Svenska kyrkan och Ekumeniakyrkan, och ekumeniska organisationer som finns idag, samt en redovisning och analys av förutsättningarna för att utöka, utveckla och fördjupa kontakterna och vad som behövs för att detta ska komma till stånd.

”Fredens väg” har utgått från den kristna kallelsen att vara fredsstiftare och stå i försoningens tjänst samt från förpliktande gemensamma ställningstaganden inom Kyrkornas Världsråd. Även FN-stadgan tillsammans med Agenda 2030 och de 17 Globala målen utgör viktiga moraliska och politiska hävstänger för ett utvecklat utbyte.

Undertecknad har fungerat som projektledare för det arbete som lett fram till studien. I de avsnitt som rör Svenska kyrkan har jag haft hjälp av Caroline Blomberg, student vid Uppsala Universitet. Vi har haft många kontakter med personer som personligen är eller varit engagerade i kyrkornas kontakter med Ryssland vilka jag på det här sättet vill framföra vårt tack till. Misha Jaksic, samordnare av ortodoxa kyrkofamiljen, SKR, har givit oss en ovärderlig introduktion till den rysk-ortodoxa kyrkans position i dag. Jag vill också framföra ett tack till Lars Ingelstam, som parallellt med vårt arbete gjort studien ”Grannlaga”, och bidragit med underlag och resonemang även till den

här studien. Margareta Ingelstam har fungerat som sekreterare i ”Fredens väg” och utan henne hade arbetet inte kommit till stånd.

Slutligen har styrgruppen för ”Fredens väg” bidragit med värdefulla synpunkter under arbetets gång och på den slutgiltiga dokumentationen som helhet. Trots att jag använder begreppet ”vi” i texten är de enskilda formuleringarna mina egna.

Det är min förhoppning att innehållet i studien ska sprida kunskap och inspirera fler till insatser för vänskapliga förbindelser runt Östersjön.

*”Han skall komma ner till oss från höjden,
en soluppgång för
dem som är i mörkret
och i dödens skugga,
och styra våra fötter in på fredens väg.”*

Luk1:78-79

Helena Höij, 2017-04-26

Innehåll

Förord	3
Inledning.....	6
1 Kallelsen och grunden för kyrkans fredsbyggande arbete	9
2 Relationer mellan Ryssland och Sverige	13
3 Kyrkor i Ryssland	17
4 Internationella mötesplatser.....	24
5 De två rysk-ortodoxa kyrkorna i Sverige	25
6 Kontakter och samverkan idag mellan kyrkor i Ryssland och kyrkor i Sverige	27
Utbyte Svenska kyrkan	27
Utbyte Equmeniakyrkan	32
7 Lagar som reglerar religiös verksamhet i Ryssland	37
8 Slutsatser	40
Förslag till fortsatt arbete	43
Slutord	45
Litteraturlista.....	46

Inledning

Ryssland och Sverige har relationer som går långt tillbaka i historien. Under årens lopp har vikingatåg och handelsresor, krig och fred, motsättningar och samarbete avlöst varandra. Idag är de diplomatiska relationerna mellan Ryssland och Sverige samt övriga EU ansträngda och en bild av Ryssland som vår fiende målas ofta upp. Men folken i Ryssland är inte våra fiender, de är våra grannar. Trots den ryska statens kraftigt försämrade relationer med ”väst” visar en studie som Svenska Institutet gjort att det hos den ryska allmänheten finns en grunduppfattning om Sverige som är ”relativt stabil och positiv”.

När det säkerhetspolitiska läget försämrats borde kontakterna intensifieras, men vi kan notera att olika typer av gemensamma initiativ i kontakterna mellan Ryssland och Sverige, till exempel samverkan mellan civilsamhällets organisationer, snarare har minskat¹. Det behövs en långsiktig satsning på förtroendeskapande åtgärder, folk till folk, som bjuder motstånd mot fiendebilder både i Sverige och i Ryssland. ”Fredens väg” vill visa hur kyrkorna kan vara en del av ett sådant arbete.

Ekumeniakyrkan; Svenska kyrkan Stockholms stift; Sveriges kristna råd, SKR; Sveriges Ekumeniska Kvinnoråd, SEK och Studieförbundet Bilda beslutade under våren 2016 att gemensamt verka för fredsfrämjande relationer mellan Sverige och Ryssland. Samverkan utgår från den kristna kallelsen att vara fredsstiftare och stå i försoningens tjänst samt från gemensamma förpliktande ställningstaganden inom Kyrkornas Världsråd. Samverkan kom att kallas ”Fredens väg”. FN-stadgan, Agenda 2030 och de 17 Globala målen utgör också viktiga moraliska och politiska hävstänger för ”Fredens väg”.

Vi har under arbetets gång stärkts i övertygelsen om att syftet med ”Fredens väg” bör vara det tillräckligt kraftfulla ”att utveckla vänskapliga förbindelser” i enlighet med FN-stadgans artikel 1. Den rysk-ortodoxa kyrkan är tveksam till alltför långtgående ekumeniska strävanden och utbyten som direkt syftar till evangelisation försvåras av de ryska lagstiftningens utformning. För att få den breda ekumeniska bas som vi eftersträvar, där även personer från den rysk-ortodoxa kyrkan deltar måste syftet vara klart för både svenska och ryska kyrkor och organisationer.

1 Grannlaga, Ingelstam 2017, bland annat kap 10

Den rysk-ortodoxa kyrkan har, i synnerhet på central nivå, inte visat något större intresse för ekumeniska samarbeten, snarare tvärtom. Men de deltar i internationella sammanhang och det finns exempel på hur delar av kyrkan samarbetar över nationsgränserna, till exempel i Barentsregionen, där Svenska kyrkan är en part. Enskilda församlingskontakter förekommer också. Det finns även enskilda personer inom den rysk-ortodoxa kyrkan som är engagerade i till exempel kvinnors situation, som man kan söka kontakt med. Equmeniakyrkan och dess bildarsamfund har haft långvariga kontakter med protestantiska kyrkor i Ryssland. Detta gör oss övertygade om att det går att hitta samverkanspartners i Ryssland.

När vi argumenterar för ökande kontakter, folk till folk, är vi väl medvetna om att det finns flera etniska grupper både i Ryssland och i Sverige och att det vore mer korrekt att skriva folken i Ryssland och Sverige. I flera av de utbyten som kyrkorna har idag är olika minoritetsgrupper en del och förhoppningen är att de ska kunna vara det också i nya former av utbyten.

Parallellt med arbetet av den här studien har Lars Ingelstam, professor emeritus, gjort en mer allmän studie av de relationer som finns (eller skulle kunna finnas) mellan olika aktörer i Sverige och Ryssland, inklusive en analys av hinder och möjligheter inför framtiden. Studien, kallad "Grannlaga", syftar till att ge en bredare bakgrund och tar upp fler av civilsamhällets organisationer samt förtroendeskapande kontakter mellan till exempel universitet, myndigheter och kommuner. Förhoppningen är att studien ska berika den allmänna debatten och vara nyttig för organisationer som vill arbeta för avspänning och samförstånd.

Med "Grannlaga" samt den här studien som grund är vår bedömning att ett fortsatt arbete kan planeras. Vår bedömning är dock att det behövs inspiration och kunskapsspridning samt nya former av kontakter och fler konkreta exempel på utbyten för att fler ska engageras i arbetet för vänskapliga förbindelser. För att kunskap ska kunna byggas upp och erfarenheter tas till vara krävs att det skapas en organisatorisk struktur. Även ekonomiska resurser krävs för det utvecklingsarbete som behövs.

Trots civilsamhällets betydelse för att skapa förtroendefulla relationer finns inte någon naturlig finansiering av projekt med syftet att utveckla fredliga relationer folk till folk i Ryssland och Sverige. Ryssland är inte ett biståndsland

(enligt DAC-regler) varför många anslag som traditionellt används för fredsfrämjande insatser inte är tillgängliga.²

Konkret kan det fortsatta arbetet handla om möten i Sverige för att genom ökad kunskap och förståelse för likheter och skillnader i tro, kultur och livsvillkor motverka fiendebilder men också möten för att bilda opinion för ökade kontakter folk till folk med Ryssland och för att inspirera till aktiviteter. Det handlar om kontakt- och rekognoseringsresor till Ryssland för att lära mer om förutsättningarna för utbyten och knyta kontakter med personer i kyrkor och organisationer i Ryssland, samt om ett föreslaget pilotprojekt i form av ett ekumeniskt seminarium med deltagande kvinnor från både Ryssland och Sverige. Detta finns beskrivet i kapitel ”Slutsatser”.

Målen för arbetet med ”Fredens väg” har efter hand definierats som:

- att genom opinionsbildning, folkbildning och kompetensutveckling minska rädsla och motverka fiendebilder mellan Ryssland och Sverige,
- att genom möten, dialog, utbyten och samverkan – folk till folk – bidra till förståelse och förtroende över gränser,
- att bidra till engagemang och samverkan för en fredskultur/våldsförebyggande kultur i respektive länder samt inspirera till medverkan av fler aktörer.

2 Åren 1991-2008 gavs bistånd i form av stöd till ”reformprocessen” i Ryssland, totalt 3,8 miljarder. Stödet ersattes av mer begränsade uppdrag till Sida och Svenska Institutet. Grannlaga, Ingelstam 2017, kap 2. För detaljerad information se ”Det svenska stödet till reformprocessen i Ryssland 1991–2008” Krister Eduards 2009, Sida.

I Kallelsen och grunden för kyrkans fredsbyggande arbete

”Fredens väg” utgår från den kristna kallelsen att vara fredsstiftare och stå i försoningens tjänst samt från förpliktande gemensamma ställningstaganden inom Kyrkornas Världsråd (Busan, 2013).

I Lukasevangeliet 1:78-79 läser vi om att Jesus ska styra våra fötter in på fredens väg:

Han skall komma ner till oss från höjden, en soluppgång för dem som är i mörkret och i dödens skugga, och styra våra fötter in på fredens väg.

I fornkyrkan fram till ungefär 300-talet gällde ickevåld bokstavligt och att delta i krig var otänkbart. Men när kristendomen blev statsreligion började de kristna ledarna förkasta pacifismen och så småningom formulerades doktrinen om ”rättfärdiga krig”.

En djupgående teologisk, etisk och strategisk reflektion i protestantiska, ortodoxa och katolska kyrkor har under de senaste åren lett till genomgripande ställningstaganden för fredsbyggande och förebyggande av våld och väpnad konflikt.

Kyrkornas världsråd är världens största ekumeniska nätverk och omfattar de flesta protestantiska, ortodoxa och anglikanska kyrkor i världen och flera större fristående kyrkor. Dess generalförsamling, som representerar 500 miljoner kristna i världen, samlar 8000 personer från 345 medlemskyrkor från hela världen. 2006 beslutade generalförsamlingen i Porto Alegre i Brasilien att påbörja en bred process för att ta fram en ekumenisk deklaration om rättvis/rättfärdig fred, ”just peace”.

Inspirerade av Kyrkornas Världsråds arbete beslutade Sveriges Kristna Råds styrelse att ta fram ett svenskt dokument om rättvis fred. En arbetsgrupp med företrädare för de lutherska, katolska, frikyrkliga och ortodoxa kyrkofamiljerna arbetade under 2009-2010 på kyrkoledarnas uppdrag fram en skrift som fick namnet ”FRED – detta vill kyrkorna i Sverige”³ Kyrkorna konstaterade att fred är så mycket mer än frånvaro av väpnad konflikt. Kyrkorna ville att

3 FRED – detta vill kyrkorna i Sverige, Sveriges Kristna Råds skriftserie nr 14, 2011

”Uppbyggnad av en civil kapacitet för förebyggande av väpnade konflikter och fredsbyggande prioriteras framför resurser för militära ingripanden.”

Som ett svar på Kyrkornas Världsråds generalförsamlings anbefallning 2006 skickade centralkommittén ut ett upprop för läsning, reflektion, samarbete och gemensamma insatser. Tillsammans med åtagandena från den internationella ekumeniska fredskonferensen (IECP) i Kingston i Jamaica i maj 2011, under namnet ”Glory to God and Peace on Earth”, skulle uppropet underlätta för Kyrkornas Världsråds kommande generalförsamling att nå en ny ekumenisk konsensus när det gäller rättvisa och fred. Uppropet byggde på insikter från det ekumeniska ”Årtiondet för att övervinna våld, 2001-2010: kyrkor söker försoning och fred.” Den rättfärdiga freden innebär en grundläggande förändring när det gäller etiskt handlande. Den medför en annorlunda analysmodell och nya handlingskriterier. Uppropet var ett tecken på denna förändring och visade på en del av konsekvenserna för kyrkornas liv och vittnesbörd.⁴

Kyrkornas Världsråds generalförsamling samlades igen 2013, denna gång i Busan och beslutade att arbeta för ”att reducera nationella militära kapaciteter och göra kriget som institution olagligt” och för att respektive regeringar ska ”fördela militära budgetar till humanitära insatser och utvecklingsbehov, till konfliktförebyggande och civilt fredsbyggande, med mera.”⁵

Ställningstaganden av Världsrådets två medlemskyrkor i Sverige är i samma anda: ”Svenska kyrkan främjar mänsklig säkerhet i kontrast till exklusivt engagemang för nationell säkerhet, och relaterar det till begreppet gemensam säkerhet. Svenska kyrkan strävar därutöver efter en förskjutning av tyngdpunkten inom svensk politik från militär krishantering till civilt förebyggande fredsarbete”⁶. Eumeniakyrkans kyrkokonferens uttalade 2014: ”Nu behöver tyngdpunkten i säkerhetspolitiken förskjutas mot starkare civila och humanitära satsningar... Eumeniakyrkans kyrkokonferens uppmanar riksdag och regering att inför kommande beslut och prioriteringar förändra anslagstilldelning i syfte att förebygga våld och väpnade konflikter”⁷.

Den katolska rörelsen Pax Christi International och Vatikanens officiella råd *Justitia et Pax* (Pontifical Council for Justice and Peace) utarbetade 2016 en appell till Katolska kyrkan att åter förbinda sig till evangeliets centrala budskap

4 Ett ekumeniskt upprop för rättfärdig fred, Sveriges Kristna råd, 2012

5 Ställningstagande om den rättfärdiga fredens väg, Busan, november 2013

6 Position om rättvis fred för Svenska kyrkans internationella arbete – En kyrka som verkar för rättvis fred, 2016-03-30

7 Uttalande om tyngdpunktsförskjutning, Eumeniakyrkans kyrkokonferens 2014-05-31

om ickevåld⁸. Påven Franciskus var också tydlig på denna punkt i sitt budskap inför Världsböndagen 1 januari 2017. Han avslutade med en bön. ”Vi vill alla fred. Många människor bygger fred dag för dag genom små gester och handlingar; många av dem lider, men håller tålmodigt ut i sina ansträngningar att stifta fred. Må vi under 2017 i bön och handling hängivet förjaga allt våld från våra hjärtan, vare sig det är fråga om ord eller handlingar, och bli ickevåldsmänniskor och så bygga gemenskaper av ickevåld som verkligen bryr sig om vårt gemensamma hem. Ingenting är omöjligt om vi i bön vänder oss till Gud. Alla, var och en, kan bli en fredens hantverkare.”⁹

Sedan 1980-talet har flera av organisationerna inom ”Fredens väg” organiserat möten som inkluderat utbildning, erfarenhetsutbyte och engagemang för att skapa fredliga relationer mellan olika sidor i konfliktområden. Under kalla krigets slutskede, 1989, arrangerades ett seminarium med en rad uppföljande aktiviteter med kvinnor från ”öst” (bland annat ledande kvinnor i ryska ortodoxa kyrkan) och ”väst”. Detta finns dokumenterat på annat håll och erfarenheter från detta arbete bör tas till vara när nya aktiviteter planeras.

I ”Fredens väg” har vi utgått från en syn på fred och vänskapliga förbindelser i enlighet med hur Adam Curle beskriver det.¹⁰

”I prefer to define peace positively. By contrast with the absence of overt strife, a peaceful relationship would, on a personal scale, mean friendship and understanding sufficiently strong to overcome any differences that might occur. On a larger scale, peaceful relationships would imply active association, planned cooperation, an intelligent effort to forestall or resolve potential conflicts.”

Mellanstatliga åtaganden

FN stadgans första artikel slår fast att ett av FN:s mål är

”att mellan nationerna utveckla vänskapliga förbindelser, grundade på aktning för principen om folkens lika rättigheter och självbestämmanderätt samt vidtaga andra lämpliga åtgärder för att befästa världsfreden”

8 <http://signum.se/konferens-i-vatikanen-forkastar-begreppet-rattfardigt-krig/>

9 Påven Franciskus budskap för fridnet av den femtionde världsböndagen för fred 1 januari 2017, Vatikanen 2016-12-08

10 Adam Curle, Making Peace, Tavistock Publications, 1971

FN-stadgan är ett av det globala samhällets viktigaste dokument och åtnjuter stort förtroende hos allmänheten. Den utgör tillsammans med Agenda 2030 och de 17 Globala målen en viktig moralisk och politisk hävstång för ”Fredens väg”.

Alla FN:s medlemsländer ställde sig 2016 bakom 17 Globala mål för hållbar utveckling till år 2030. Genom det globala målet nummer 16 förpliktar sig alla stater, inklusive både Sverige och Ryssland, att främja en fredlig och inkluderande samhällsutveckling. Målen gäller alla – myndigheter, civila samhället, näringsliv och medier.

Mål 16: att främja fredliga och inkluderande samhällen för hållbar utveckling, se till att alla har tillgång till rättvisa samt bygga upp effektiva och ansvarsskyldiga och inkluderande institutioner på alla nivåer.

Delmål 16.1: att avsevärt minska alla former av våld och dödligt våld överallt. Detta delmål kräver den kunskap och kompetens som definieras i delmål 4.7, som via utbildningen binder samman det lokala och globala arbetet.

Andra mål som är viktiga för vårt arbete är:

4.7: att säkerställa att alla studerande får de kunskaper och färdigheter som behövs för att främja en hållbar utveckling, bland annat genom utbildning för hållbar utveckling och hållbara livsstilar, mänskliga rättigheter, jämställdhet, främjande av en kultur av fred, icke-våld och globalt medborgarskap samt värdesättande av kulturell mångfald och kulturens bidrag till hållbar utveckling.

Mål 5: att uppnå jämställdhet, och alla kvinnors och flickors egenmakt.

Jämställdhet är ett mål i sig men det är också en förutsättning för hållbar och fredlig utveckling. Kvinnors insatser i fredsbyggande arbete har genom historien ofta inte uppmärksammats och den roll de kan spela inte tagits tillvara. Därför är deklARATIONEN från FN:s fjärde Kvinnokonferens i Peking 1995, där kvinnornas viktiga roll i och bidrag till fredsörelserna över hela världen erkänns, och FN:s säkerhetsråds resolution 1325 om kvinnor, fred och säkerhet som antogs enhälligt 2000, viktiga dokument.

Organisationen för Säkerhet och Samarbete (OSSE) bildades efter att de europeiska staterna, Sovjet och USA skrivit under Helsingforsavtalet 1975 som definierade tre huvudområden för samarbete för att minska risken för ytterligare militära konflikter. OSSE verkar idag för förtroendefullt samarbete, fredlig konfliktlösning, främjande av demokrati och folklig medverkan. Det svenska OSSE-nätverket följer och stödjer OSSE:s arbete och principer. Det samlar organisationer och enskilda, bland annat Svenska kyrkans kyrkostyrelse och Equestrikyrkan, och kan vara en viktig partner i ett fortsatt arbete.

2 Relationer mellan Ryssland och Sverige

Ryssland och Sverige har relationer som går långt tillbaka i historien. Under århundradenas lopp har vikingatåg och handelsresor, krig och fred, motsättningar och samarbete avlöst varandra. I takt med att styrkeförhållandena ändrades mellan länderna har gränser flyttats fram och tillbaka. Länge fanns, speciellt i norr, inte någon etablerad gräns.

Enligt Nestorskrönikan (från runt 1113) var de första kristna martyrerna varjager (slavisk benämning på nordmän), far och son, Tor och Jan, eller Theodor och Johannes efter dopet. Enligt Nestor led de martyrdöden i Kiev 12 juli 978, strax före Rus kristnande år 988.

Ingegerd, dotter till Olof Skötkonung föddes i Sigtuna och gifte sig i början av 1000-talet med den ryske storfursten Jaroslav och gavs namnet Irina som betyder fred. Hon blev känd som fredsmäklare mellan stridande parter och några år före sin död lät hon viga sig till nunna. Hon fick då namnet Anna och räknas i den ryska ortodoxa kyrkan som helgon, Sankta Anna. I den rysk-ortodoxa kyrkan vördas hon som helgon under namnet Anna av Novgorod.

De båda länderna kämpade sedan medeltiden om kontrollen över det ekonomiskt och militärt viktiga området vid Nevas strand. Redan under tidig medeltid börjande kampen om S:t Petersburg som grundades på ruinerna av den svenska staden Nyen. Med tiden kom S:t Petersburg att bli en magnet för många svenskar, som sökte sig från knappheten i dåtidens Sverige till den glänsande imperiehuvudstaden.

Efter flera krig under 1700- och 1800-talen är det nu mer än 200 år sedan den sista väpnade konflikten länderna emellan. Relationerna var förstas ansträngda under det kalla krigets tid 1945-1991, men under de cirka 15 år av relativ öppenhet som följde efter Sovjetunionens upplösning gjordes medvetna försök från svensk sida att bidra med stöd till Rysslands reformering och demokratiska utveckling. Dessa insatser hade betydelse inom flera områden, men däremot hann de inte få något större genomslag i kontakt mellan folken.¹¹

11 Grannlaga, Ingelstam 2017, kapitel 2, För detaljerad information se ”Det svenska stödet till reformprocessen i Ryssland 1991–2008” Krister Eduards 2009, Sida.

Idag är relationerna mellan Ryssland och Sverige, liksom övriga EU, ansträngda vilket i första hand beror på Rysslands olagliga annektering av Krim samt kringföring i östra Ukraina. I samband med detta har även det säkerhetspolitiska läget runt Östersjön att försämrats. Många militärer, journalister och en del politiker återkommer till att Ryssland under president Putin är vår fiende.

Det försämrade säkerhetspolitiska läget har motiverat ett riksdagsbeslut 2015 om 26 miljarder kronor extra till Försvarsmakten under en femårsperiod. Någon motsvarande satsning har inte gjorts för förtroendeskapande åtgärder på det civila området. Oavsett vilken bedömning man gör av behovet av militärt försvar finns det ett behov att bjuda motstånd mot fiendebilder och rädsla både i Sverige och i Ryssland¹². Vi behöver skapa förståelse, förtroende och solidaritet, samt engagemang och samverkan för en fredlig och hållbar utveckling i enlighet med FN-stadgans artikel 1 ”att mellan nationerna utveckla vänskapliga förbindelser” samt Agenda 2030 och de Globala målen, speciellt mål 16 ”Fredliga och inkluderande samhällen”.

Det ryska folket är våra grannar och ”Fredens väg” utgår från en analys som skiljer på den ryska staten och det ryska folket. Trots den ryska statens försämrade relationer med ”väst” är inställningen hos det ryska folket till just Sverige oförändrat positiv. En studie, ”Sverige bilden i Ryssland”, som Svenska Institutet (SI, 2016)¹³ gjort visar att det finns en grunduppfattning om Sverige som är ”relativt stabil och positiv” även om kunskaperna om vårt land är ofullständiga och vaga. Rysk turism i Sverige är relativt omfattande. Många ryssar har läst Astrid Lindgren (Pippi Långstrump, Karlsson på taket med flera) vilket dels har påverkat Sverige bilden i positiv riktning dels lett till att en mycket stor andel ryska turister besöker Junibacken i Stockholm. I dagsläget är dock Ryssland inget viktigt turistland för svenskar. Däremot kan man nog påstå att den ryska klassiska litteraturen fortfarande har en stark ställning i Norden – flera av de klassiska författarna som Dostojevskij, Gogol, Tjechov och Tolstoj ges ut i nya översättningar.

Under en period fanns 26 vänkommunsarbeten mellan Ryssland och Sverige. Många ligger idag i träda, men några fungerar fortfarande. Som exempel kan nämnas att Örebro har vänortskontakter med staden Novograd

12 Grannlaga, Ingelstam 2017, kapitel 2

13 https://si.se/wp-content/uploads/2014/06/Sverige-bilden-Ryssland-2016_Svenska-institutet.pdf

som innefattar besök, utbildning med mera.¹⁴ Intressant att notera är att det ryska intresset varit stort för att delta i ett kommunalt partnerskapsprogram som Internationellt Centrum för Lokal Demokrat, ICLD, nystartat. Under våren och försommaren 2017 kommer samarbeten mellan sju svensk-ryska kommun-/regionpar starta med finansiering från ICLD.¹⁵

Dessa iakttagelser, tillsammans med den bredare översikten i ”Grannlaga”, tar vi som intäkt inte bara för att det finns ett intresse, utan också för att vi i Sverige har goda förutsättningar att bygga upp kontakter folk till folk.

Utrikesminister Margot Wallström har i en intervju i Almedalen (2016-07-06) konstaterat just att ”Vi måste upprätthålla en kontakt mellan Ryssland och Sverige, och framför allt se till att det finns en folk-till-folk-kontakt...”. I utrikesdeklarationen 2017 slår regeringen fast att ”Sverige behöver en bred ansats i förhållande till Ryssland. Vi ska upprätthålla en politisk dialog, verka långsiktigt och uppmana Ryssland till samarbete istället för konfrontation, samt främja kontakter mellan medborgare. Och vi ska göra det utan att ge avkall på vår principiella hållning.”

”Oenighet i utrikespolitiken borde inte hindra oss från att samarbeta inom handeln och humanitära frågor, eller hindra kontakt mellan människor”, sade Rysslands utrikesminister Sergej Lavrov när Sveriges utrikesminister besökte Moskva i februari 2017.¹⁶

Forskning visar att förebyggande av väpnad konflikt har förutsättningar att bli framgångsrikt om fler aktörer med olika metoder på alla nivåer samverkar och om det sker i tillräckligt god tid. För mer än 200 år sedan började ett nordiskt arbete för fredliga relationer. Det är bland de äldsta och mest omfattande regionala samarbetena i världen. Det har bestått av möten i olika former, mellan olika aktörer – skolor, medborgarorganisationer, yrkesgrupper, myndigheter och näringsliv. Det har bidragit till att överbrygga motsättningar, fiendebilder och rädsla, och i stället skapat förståelse, förtroende och samhörighet över gränser som givit avtryck i den nordiska säkerhetspolitiken och bidragit till att förhindra att kriser och tvister eskalerat till våld och vapenmakt. Fornä fiender har utvecklats till broderfolk.

14 Örebro kommuns hemsida, uppdaterad 15 november 2016, <http://extra.orebro.se/orebrokommunfordjupning/saarbetarvimed/internationellteu/vanorter.4.3430a3061541e3167fd2392.html#>

15 ICLD:s hemsida, <http://www.icld.se/aktuellt.pab?id=saxNJa2FYu4q2Fg&start=0>

16 DN 2017-02-21 <http://www.dn.se/ledare/huvudledare/var-utrikespolitik-styr-vi-sjalvalav-lavrov/>

I studien ”Grannlaga” visas att olika typer av gemensamma initiativ, inte minst samverkan mellan civilsamhällets organisationer, i kontakterna mellan Ryssland och Sverige har stagnerat eller minskat, när de snarare borde intensifierats. Det behövs kunskap, nya former, exempel och fler erfarenheter av samverkan och utbyte för att bryta trenden. ”Fredens väg” vill visa hur inte minst kyrkorna kan vara en del av en sådan utveckling och påvisa att det går att arbeta mot fiendebilder, rädsla och våld, och för vänskapliga förbindelser.

3 Kyrkor i Ryssland

I Ryssland finns flera kyrkor och kristna samfund. Redovisningen här gör på inget sätt anspråk på att vara fullständig, utan beskrivningen ska ses som en introduktion till fakta och karakteristika som är viktiga att känna till när man vill bygga upp kontakter med de olika kyrkorna och personer inom dessa.

Ryska ortodoxa kyrkan

Den ryska ortodoxa kyrkan är den största av de ortodoxa kyrkorna. Ryska ortodoxa kyrkan, Moskvapatriarkatet, har över 150 miljoner medlemmar och har kommit att starkt förknippas med rysk kultur och historia. Kyrkans högsta överhuvud bär titeln patriark av Moskva och hela Ryssland. Kirill av Moskva valdes 2009 till denna befattning.¹⁷

Efter kommunismens fall har kyrkan upplevt en renässans och inofficiellt återfått mycket av statusen som rysk statskyrka.

Elena Namli och Ingvar Sandberg skriver i förordet till antologin ”Religion och politik i Ryssland” 2012 att ”Den religiösa dimensionen på politik och samhälle visar sig bland annat i att patriarken för Rysslands ortodoxa kyrka ofta framträder tillsammans med presidenten vid officiella tillfällen, och att ortodox kristendom, islam, judendom och buddism pekas ut som de för Ryssland traditionella religionerna, medan exempelvis karismatiska kyrkor, som är på stark frammarsch i landet ses som utländska inslag, har svårare att hävda sig i den offentliga sfären. Samtidigt pågår heta debatter om huruvida den ortodoxa kyrkan skall vara med och utforma religionsundervisningskurser i grundskolan.”

Betoningen av traditionen är viktig inom ortodoxin. Den anses förena kyrkan och bevara den kristna trons ursprungliga innebörd. Metropoliten Kirill, nu alltså patriark, har gett uttryck för att traditionen ska bevaras i alla sina beståndsdelar, och när en traditionell uppfattning kommer i konflikt med

17 Wikipedia, https://sv.wikipedia.org/wiki/Rysk-ortodoxa_kyrkan, uppdaterad 2016-05-02

någon annan norm måste normen åsidosättas. Som verkställande patriark, framhöll han i slutet av 2008 att han motsatte sig alla kyrkliga reformer.¹⁸

För stora delar av den ryska ortodoxa kyrkan har den västerländska missionen betraktats som ett utslag av proselytism, dvs ett försök att värva medlemmar från den ortodoxa kyrkan till de västerländska kristna kyrkorna och samfundet.¹⁹ När den ryska ortodoxa kyrkan beskriver sitt förhållande till andra kristna samfund använder den gärna begreppet ”kanoniskt territorium” som det område och det folk som ortodoxa kyrkan var först att kristna, alltså stora delar av tidigare Sovjetunionen. Kyrkan anser att dess områden och folk traditionellt tillhör den ortodoxa kyrkan och räknar inte enskilda individer som tillhörande samfundet utan hela folk.²⁰

Det som från ena sidan uppfattas som legitim mission och kristen omsorg (diakoni) uppfattas av den andra sidan som proselytism och kulturimperialism.

Den ortodoxa kyrkan är också tveksam till alltför långtgående ekumeniska strävanden. Redan när Kyrkornas Världsråd bildades 1948 intog den ryska ortodoxa kyrkan en kritisk hållning till initiativet om ekumeniskt samarbete och menade att det inte låg i linje med den ortodoxa kyrkans tro och uppdrag, och man valde att stå utanför. När KV:s syfte klargjorts och den ortodoxa kyrkans möjligheter att ha kontakt med väst förbättrades ändrades dock inställningen och kyrkan blev medlem 1961.²¹

Trots att den ryska ortodoxa kyrkan som institution inte visat intresse för ekumeniska samarbeten finns exempel på hur den samarbetat över nationsgränserna, till exempel i Barentsregionen och i Theobalt, nätverk för kyrkorna runt Östersjön. Det finns också enskilda personer inom den ryska ortodoxa kyrkan som är engagerade i till exempel kvinnors situation och som bedöms vara öppna för ekumeniska kontakter.

Ingermanlands evangelisk-lutherska kyrka

Ingermanlands evangelisk-lutherska kyrka har sin historiska bakgrund i Sveriges erövring av Ingermanland på 1500-talet då lutherska bönder från Finland flyttade dit. Tidigare bestod kyrkan mest av ingermanlandsfinnar men efter Sovjetunionens fall har man upplevt tillväxt både numerärt och geografiskt och idag har man medlemmar bland nästan alla ryska nationaliteter.

18 Namli, s 12-13, s 27

19 Stoor, 2001

20 Löfstedt, 2012, s 85

21 Stoor, 2001, s 32-33

1991 hade kyrkan ungefär 30 församlingar i Ingermanland, numera finns 83 församlingar med sammanlagt 15 000 medlemmar på olika håll i Ryssland.²²

Vi har inte hittat några församlingar i Sverige som har vänförsamlingskontakt men många av Finska lutherska kyrkans församlingar har nära kontakter med den ingermanländska kyrkan. Kyrkan ingår dock i Barentssamarbetet och de har inbjudits till Theobaltkonferenserna 2015 och 2017 även om de inte gett någon respons. Equmeniakyrkan centralt har vissa kontakter med den Ingermanländska kyrkan.

Sankta Katarina församling

Den svenska S:ta Katarinaförsamlingen i S:t Petersburg var åtminstone tidigare svenskspråkig och spårar sina rötter till före stadens grundande. Officiellt grundades församlingen dock samma år som Petersburg – 1703, och den blev därmed stadens första icke-ortodoxa församling. Som mest har församlingen haft 7 000 medlemmar.

Den nuvarande kyrkobyggnaden, som ligger granne med generalkonsulatet, byggdes 1865, men förstatislades under sovjettiden och byggdes om till idrottshall. Under sovjettiden slutade församlingen att fungera, men en grupp ryssar med svenskt påbrå och svenskt intresse återupptog församlingens verksamhet i början av 1990-talet. Sedan 2005 ansvarar församlingen återigen för hela kyrkobyggnaden. Gudstjänst hålls varje söndag kl. 12.30. Församlingen har även olika kulturella aktiviteter.²³

”Kristna av den evangeliska tron”

Pingstvännen har funnits i Ryssland sedan 1920-talet och kallar sig ”Kristna av den evangeliska tron”. Kristna tillhörande pingströrelsen eller den karismatiska rörelsen utgör, efter den ryska ortodoxa kyrkan och islam, den tredje största grupperingen i Ryssland.²⁴ De står i nära förhållande till pingstsamfund i andra länder och Torsten Löfstedt, docent vid Linnéuniversitetet, refererar till dem som pingstvännen i antologin ”Religion och politik i Ryssland”.

Under Sovjettiden förtrycktes pingstvännerna, som tvingats in i samma union som baptisterna, och rörelsen växte långsamt. 1000-årsfiranden av

22 https://sv.wikipedia.org/wiki/Ingermanlands_evangelisk-lutherska_kyrka

23 <http://www.swedenabroad.com/sv-SE/Ambassader/Sankt-Petersburg/Kontakt/Svenska-forsamlingen-i-Sankt-Petersburg/2017-03-27>

24 Löfstedt, 2012, s 77

Rysslands kristnande 1988 firades öppet och religiösa samfund började agera allt mer öppet och pingstvännerna bildade sin egen union. En lagändring under 1990-talet möjliggjorde för tusentals utländska missionärer att åka till Ryssland och många nya församlingar grundades och samfunden växte snabbt.²⁵

Det finns tre stora samfund. Det största heter ”Ryska kyrkan av kristna av den evangeliska tron” med den engelska förkortningen RCCEF, och har enligt egen utsago fler än 1 500 församlingar med 300 000 betjänade. Detta är det samfund där centraliseringen gått längst till exempel när det gäller lära och sed, men det finns en regional struktur där ledarna fortsatt har stort inflytande.²⁶ Enskilda församlingar inom RCCEF har vänförsamlingar bland annat i Sverige och alla RCCEF:s församlingar i Karelen har systerförsamlingar i Finland.²⁷ Ett antal kontakter finns också mellan pingstförsamlingar i Sverige och Ryssland.

Få samfund i Ryssland ordinerar kvinnor till präster eller pastorer. Inte heller inom RCCEF har man kvinnliga pastorer.²⁸ Däremot beskriver man på sin engelskspråkiga hemsida att man har ett arbete som riktar sig till kvinnor, till exempel kvinnokonferenser.²⁹

De två andra samfunden heter ”Ryska förenade unionen av kristna av den evangeliska tron”, RACEFP, som är mer karismatisk samt de oregistrerade församlingarna (i alla fall 2010) i ”Förenade kyrkan av kristna av den evangeliska tron”, UCCEF.³⁰

Samfunden skiljer sig inte nämnvärt åt teologiskt. Relationen dem emellan är bra och de samarbetar även med andra protestantiska samfund, så som baptister.³¹

De högsta ledarna inom RCCEF säger sig vara övertygade om att ortodoxa kan vara troende kristna. Däremot betraktar de flesta ryska pingstvännar ortodoxa som hedningar. De ryssar som överhuvudtaget har någon uppfattning om pingstvännar brukar betrakta dem som en sekt.³²

25 Löfstedt, 2012, s 80 ff

26 Löfstedt, 2012, s 92 ff

27 Löfstedt, 2012, s 92

28 Löfstedt, 2012, s 94

29 <http://russianpentecostal.org/ministries/womens> publicerad 2016-12-21

30 Löfstedt, 2012, s 77

31 Löfstedt, 2012, s 83-84

32 Löfstedt, 2012, s 87-88

Baptister

Runt 1870 uppstod en baptistisk rörelse på flera håll i Ryssland. De kristna minoritetsrörelserna drabbades redan från början av restriktioner och förföljelser. I början av 1900-talet var alla församlingar och pastorer tvungna att registrera sig och deras gudstjänster reglerades och undervisning till barn förbjöds.³³ Under Stalin infördes lagar som hårt begränsade de kristna kyrkornas verksamhet. I slutet av andra världskriget slöt dock Kreml ett avtal med baptistledningen. En union kom till stånd mellan baptisterna och evangeliska kristna som fick ett kontrollorgan i form av "Allunionella Rådet för evangeliska kristna och baptister". Åtskilliga hundra pingstförsamlingar kom, på grund av myndigheternas tryck, att ansluta sig till rådet men skilda läromässiga uppfattningar ledde till spänningar och många församlingar utträdde senare. Även menoniter anslöt sig till "Allunionella Rådet". Kristna kringkars under hela Sovjettiden av olika typer av lagar. De tvingades balansera mellan att verka som kyrka och godkännas av staten. I början av 1960-talet började en ny rörelse med oregistrerade församlingar och oppositionsbaptister som var helt självständiga i förhållande till staten och som därför utsattes för förföljelse och hårda repressalier.³⁴

Baptiströrelsen i Ryssland är multietniskt och har medlemmar från olika folkgrupper. Enligt en artikel från 2007 på Europeliska baptistederationens, EBF, hemsida.³⁵ finns flera baptistunioner och organisationer i Ryssland, både sådana som är registrerade hos staten och sådana som valt att vara oregistrerade. Den största är "Ryska unionen av evangeliska kristna baptister". Den är registrerad och samlar cirka 1 800 församlingar med tillsammans över 76 000 medlemmar (enl statistik från Baptist World Alliance som dock hämtar den hos EBF).

I Baptist World Alliance är två unioner medlemmar: Russian Union of Evangelical Christians-Baptists (Ryska unionen av evangeliska kristna baptister) och Euro-Asiatic Federation of Unions of Evangelical Christians-Baptists.

33 Sundgren, 1977, s 91, 94

34 Sundgren, 1977, s 103 ff, Wikipedia: https://en.wikipedia.org/wiki/Union_of_Evangelical_Christians-Baptists_of_Russia, uppdaterad 12 mars 2017

35 <http://www.ebf.org/russian-baptists-hope-to-overcome-split> 2007-03-29

Metodister

1889 bildades den första metodistiska församlingen i Ryssland i St Petersburg och i början var det främst personer från Sverige och Finland som tjänstgjorde i den. Efter Sovjetunionens kom missionärer inte minst från USA, Tyskland och Liberia och kyrkan växte i styrka. Idag finns mer än 100 kyrkor och "bibelgrupper".³⁶

De är en del av United Methodist Church. Svensken Hans Växby var 2005-2012 till biskop för kyrkans arbete i Eurasien, det vill säga Ryssland och sju andra tidigare sovjetrepubliker.

Katolska kyrkan

1995 hade katolska kyrkan 170 församlingar i Ryssland, 80 av dem i den europeiska delen av Ryssland med centrum i Moskva och 90 församlingar i Sibirien med centrum i Novosibirsk. Tyvärr har vi inte fått fatt i en mer aktuell uppgift. De katolska ordnarna jesuiter och franciskaner har också verksamhet i Ryssland.³⁷

Trots att länderna i öst dominerats av den ortodoxa kyrkliga traditionen har en katolsk minoritet alltid funnits. Efter kommunismens fall såg den katolska kyrkan en möjlighet att bygga upp den kyrkliga struktur man hade före 1917 och värna de katolska kyrkomedlemmar som fanns kvar. 70 år av kommunistisk regim hade skapat svåra förhållanden för katolska troende och den katolska kyrkan såg ett behov av ett missionsarbete. Närvaron och expansionen av den katolska kyrkan skapade ansträngda relationer till de ortodoxa kyrkorna, inte bara den ryska. När påven 1991 inbjöd representanter från olika kyrkor till ett möte uteblev nästan alla ortodoxa representanter i protest mot den katolska missionen.³⁸

Per-Arne Bodin, professor vid Stockholms Universitet som skrivit flera böcker om den rysk-ortodoxa kyrkan, beskriver att den ryska ortodoxa kyrkans förhållande till den katolska kyrkan är kyligt eftersom den ortodoxa kyrkan ställer sig avvisande till den alltmer fasta etableringen av denna kyrka

36 Hemsidan för United Methodist Church in Eurasia, <http://www.umc-eurasia.ru/en/frontpage>, uppdaterad 2015

37 Stoor, 2001, s 179-180

38 Stoor, 2001, s 178 ff

i Ryssland.³⁹ Dock skulle man kunna se ett stort genombrott i patriark Kirills möte med påven Franciskus, 12 februari 2016 i Havanna, Kuba, där en gemensam deklARATION undertecknades.⁴⁰

39 Per-Arne Bodin i SvD 2006-10-14 <https://www.svd.se/den-ryska-ortodoxa-kyrkan-har-fatt-nytt-liv>

40 http://en.radiovaticana.va/news/2016/02/12/joint_declaration_of_pope_francis_and_patriarch_kirill/1208117

4 Internationella mötesplatser

Det finns flera internationella organisationer där företrädare för kyrkor i Ryssland och kyrkor i Sverige möts och samverkar.

Kyrkornas världsråd (KV) är världens största ekumeniska nätverk och samlar kyrkor och samfund från 110 länder och representerar 580 miljoner kristna från olika traditioner: reformerta, lutheraner, metodister, ortodoxer, anglikaner, baptister och oberoende kyrkor. Katolska kyrkan upprätthåller relationer, men är inte formellt medlem som kyrka. Ryska ortodoxa kyrkan, Moskvapatriarkatet är, vid sidan av alla övriga autokefala (helt självstyrande) ortodoxa kyrkor, förutom den bulgariska och den georgiska, medlem, dock inga andra kyrkor från Ryssland. (Det Ekumeniska Patriarkatet i Konstantinopel är också medlemmar.) Svenska medlemmar i Kyrkornas världsråd är Svenska kyrkan och Eumeniakyrkan. Även Sveriges kristna råd är anknutet till Kyrkornas världsråd.

Europeiska kyrkokonferensen eller Konferensen för europeiska kyrkor (KEK) bildades 1959 och är en europeisk ekumenisk gemenskap av 126 medlemskyrkor och ytterligare 43 organisationer. Organisationen samlar medlemmar från alla de tre stora kyrkoriktningarna, katoliker, ortodoxa och protestanter. Både Svenska kyrkan och Eumeniakyrkan är medlemmar i KEK. Vid dess konferens i Cypern i oktober 2008 meddelade den rysk-ortodoxa kyrkans representant (Moskvapatriarkatet) att man avbryter samarbetet med KEK. Den främsta orsaken till detta är att medlemskap i KEK beviljats Estlands ortodoxa (apostoliska) kyrka, som efter Estlands självständighet fick autonomi under Konstantinopel. Rysk-ortodoxa kyrkan har inte erkänt kyrkan, utan menar att de ortodoxa i Estland, oavsett etnicitet, tillhör Estlands ortodoxa kyrka, som är autonom under Moskvas patriarkat. Union of Evangelical Christians-Baptists of Russia och "Evangelical-Lutheran Church of Ingria in Russia" (Ingermanländska kyrkan) är medlemmar i KEK.

The Ecumenical Forum of European Christian Women, EFECW, är ett internationellt nätverk av kvinnor från alla kristna traditioner och har enskilda medlemmar från Ryssland som skulle kunna utgöra ingångar framtida samarbeten.

5 De två rysk-ortodoxa kyrkorna i Sverige

Här i Sverige finns två rysk-ortodoxa kyrkor – dels den kyrka som bröt med Moskva i samband med revolutionen och som lyder under patriarken i Konstantinopel och dels en relativt nyetablerad kyrka som lyder under Moskvapatriarkatet.

I litteratur och på hemsidor beskrivs de rysk-ortodoxa kyrkorna på olika sätt, främst ”rysk-ortodoxa” och ”ryska ortodoxa”. I till exempel SST:s skriftserie nr 5 ”Ortodoxa och österländska kyrkor i Sverige” menas med ”rysk-ortodoxa kyrkan” den kyrka som tillhör patriarkatet i Konstantinopel och med ”ryska ortodoxa kyrkan” åsyftas den kyrka som tillhör Moskvapatriarkatet.⁴¹ I andra sammanhang används begreppen synonymt. Om det inte är uppenbart vilken kyrka som avses skriver vi i denna studie ”rysk-ortodoxa kyrkan i Västeuropa” och ”rysk-ortodoxa kyrkan, Moskvapatriarkatet”.

Båda kyrkorna är medlemmar i Sveriges Kristna Råd, SKR samt i studieförbundet Bilda.

Rysk-ortodoxa kyrkan Kristi Förklarings församling

Kristi Förklarings ortodoxa församling grundades år 1617 och var den första rysk-ortodoxa kyrkan utanför Ryssland och den första icke-lutherska församling som etablerades i Sverige efter reformationen. Församlingen ingår i det Ryska Ortodoxa Ärkestiftet i Västeuropa, vars administrativa centrum, Ärkebiskop, Stiftsstyrelse och Teologiska institut Saint-Serge finns i Paris. Sedan år 1931 är stiftet upptaget i det Ekumeniska Patriarkatet i Konstantinopel.

Församlingen har sedan 1907 en kyrka i ett hus på Birger Jarlsgatan. En liten och relativt nybildad församling finns också i Överkalix och i Norduppland finns ett litet kloster med endast en nunna som driver den ortodoxa nätbokhandeln ambon.se. Kyrkan har ca 1 500 medlemmar och är ett i Sverige registrerat trossamfund. Medlemmarna utgör en mångetnisk grupp.^{42 43}

41 Arentzen, 2016

42 <http://www.ryskaortodoxakyrkan.se>, 2017-02-23

43 Trossamfund i Sverige 2015, SST, <http://www.sst.a.se/kontakt/samfundsadresser.4.7501238311cc6f12fa580005268.html>

Ryska ortodoxa Kyrkan i Sverige, Moskvapatriarkatet

Den Helige Sergij rysk-ortodoxa församling grundades 1992 i Stockholm och 1996 beslöt den Ryska Ortodoxa Kyrkans heliga synod att uppta församlingen i Moskva-patriarkatets jurisdiktion. Kyrkan är ett registrerat trossamfund och har för närvarande fem församlingar (Stockholm, Göteborg, Uppsala, Västerås och Umeå) och även gudstjänstverksamhet på andra orter (Karlstad, Gävle och Luleå).

Kyrkan vänder sig framförallt till den ryskspråkiga gruppen i Sverige av ortodox bekännelse och hade 2014 ca 1 000 medlemmar. Man firar de traditionella högtiderna som jul och påsk. Kyrkan erbjuder söndagsskola och andra aktiviteter så som sommarläger för barn och ungdom. Kyrkan anordnar också föreläsningar med syfte att sprida det kristna budskapet och främja ortodox bildning.⁴⁴

44 Trossamfund i Sverige 2015, SST, <http://www.sst.a.se/kontakt/samfundsadresser.4.7501238311cc6f12fa580005268.html>

6 Kontakter och samverkan idag mellan kyrkor i Ryssland och kyrkor i Sverige⁴⁵

Utbyte Svenska kyrkan⁴⁶

Samarbetskommittén för kristna kyrkor i Barentsregionen, SKKB

Det huvudsakliga utbyte vi identifierat inom Svenska kyrkan är Samarbetskommittén för kristna kyrkor i Barentsregionen, SKKB, som består av nio stift i Sverige, Norge, Finland och Ryssland. Sverige representeras av Luleå stift (sedan starten 1996) och Ryssland av tre ortodoxa stift – Murmansk & Montsjegorsk (1996), Arkhangelsk & Kholmogory (1996) och Petrosavodsk & Karelen (1999) samt av Ingermanlands lutherska kyrka (1999).⁴⁷

Samarbetskommittén är unik i Europa då det är det enda etablerade samarbetet mellan lutherska kyrkor och den rysk-ortodoxa kyrkan. En gång per år samlas SKKB till ett rådsmöte där biskoparna och representanter för varje stift deltar. Samarbetet är ett pågående fredsarbete byggt på tillit och vänskap mellan folken vilket genom åren har resulterat i mängder av aktiviteter som barnläger, miljöseminarer, ungdomskörfestivaler och utbyten mellan länderna.

När SKKB bildades var syftet och målsättningen, enligt Thomas Stoor, teol. lic och präst i Svenska kyrkan, inte att prioritera bistånd, utan att förbättra och fördjupa de mellankyrkliga relationerna. Huvudordet var inte ”ekumenik” utan vänskapsförbindelser, byggda på ömsesidig respekt för de olika traditionerna.

45 I studien Grannlaga där också andra delar av civilsamhället beskrivs har man kommit fram till att som regel inte konkret namnge de ryska parterna i samverkan, eftersom flera av de svenska organisationerna känt sig tveksamma till att lämna ut de uppgifterna av rädsla för att det skulle kunna försvåra för samarbetspartners. Vi gör på samma sätt i denna offentliga dokumentation över denna studie. Vi anger alltså inte de enskilda församlingarna i Sverige och Ryssland.

46 Om inget annat anges kommer uppgifterna i detta avsnitt från företrädare för Svenska kyrkan eller från de olika verksamheternas hemsidor.

47 <https://www.svenskakyrkan.se/luleastift/skkb--samarbete-i-barentsregionen>, uppdaterad 22 april 2016

Problemet proselytism⁴⁸ diskuterades och det fanns en misstänksamhet från den rysk-ortodoxa kyrkans sida om det egentliga syftet. Då avsikten och målsättningen att ”att bygga vänskap byggd på ömsesidig respekt” klargjordes öppnades vägen för bildandet av Barentssamarbetet.⁴⁹

Viktiga principer i SKKB:s arbete är respekt, vänskap, öppenhet, samarbete, ömsesidighet, kärlek och ”att inte blanda sig i det inre kyrkolivet” i varandras kyrkor. SKKB samarbetar kring fem prioriterade områden:

- Kontakt och utbyte: körutbyte, barnläger, deltagande i varandras kyrkliga högtider.
- Miljöfrågor: seminarium om klimatförändringar i Arktis och seminarium om skapelseteologi och kyrkans miljöansvar.
- Diakoni: seminarium om diakoni, kyrkans samhällsansvar och analys av den sociala situationen.
- Ursprungsbefolkningar: samverkan inför samiska kyrkodagar.
- Undervisning och forskning: seminarium om luthersk-ortodox dialog, kurs i ryska och engelska, seminarium för barn- och ungdomsledare.

Prioriteringarna inför verksamhetsåret 2015–2016 var att utföra officiella biskopsbesök, att anordna en resa under påsk såväl som ett barnläger samt att stärka ungdomars delaktighet i Barentssamarbetet. I planeringen ingick även en kartläggning av de vänskapsrelationer som finns mellan kyrkorna. En sådan kartläggning skulle självklart vara av stort intresse för ett fortsatt arbete inom Fredens väg.

Ungdomssamarbetet har som målsättning att skapa ett ungdomsnätverk i regionen och man ska undersöka möjlighet till samarbete med ungdomsorganisationen inom Barents Regional Council, BRYC. SKKB har observatörsstatus i Barents Regional Council, BRC.

Inom miljöområdet består samarbetet främst av fortsatta kontakter och möten. Inom diakonin har man uppmärksammat den stora flyktingströmmen och föreslår ett seminarium kring detta. Punkten om ursprungsbefolkningar går delvis in i planerade aktiviteter och samarbeten gällande miljö, men det planeras även ett tydligare utbyte mellan ryska samer och samer från församlingar inom SKKB där särskilda budgetmedel finns.

48 Alltså försök att värva medlemmar från den ortodoxa kyrkan till de västerländska kristna kyrkorna och samfunden. För mer information se avsnittet om den rysk-ortodoxa kyrkan, Moskvapatriarkatet

49 Stoor, 2001 s 60

Kyrkorna i norra Ryssland, Sverige, Finland och Norge firade 2016 sitt 20-åriga samarbete genom att arrangera en stor ungdomsfestival på Kolahalvön i Ryssland. I september genomfördes turnén ”Ungdomar sjunger för fred för världen” med ungdomskörer från de nordiska länderna samt lokala kulturgrupper som möttes av fullsatta kulturhus i Kola, Montjegorsk, Kandalaksja, Apatity och Murmansk. Sverige representerades av Skellefteå pastorats ungdomskör.

”The Sound of Barents”

Sensus Studieförbund har tillsammans med svenska, finska och ryska kyrkoförsamlingar genomfört ett två-årigt pilotprojekt med stöd av EU-programmet Kolarctic, för att stärka ungdomsnätverk och gemenskap inom Barents kyrkoförsamlingar. Från Sverige deltog Luleå stift och Haparanda församling, från Finland deltog flera församlingar och från Ryssland Ingermanlands evangelisk-lutherska kyrka i Murmansk. Ambitionen var att kyrkornas ungdomsorganisationer, ungdomsrepresentanter och unga musikgrupper skulle kunna mötas genom workshops, projektutveckling och konserter på temat miljö, i syfte att stärka banden mellan kyrkorna och dess ungdomsverksamhet, samt bidra till ett klimat av demokrati, miljömedvetenhet, fred och regional avspänning. ”The Sound of Barents” som pågått 2013-2015 är nu avslutat och man har utfört alla planerade aktiviteter: aktiviteter för barn, unga och körledare så som körresor, och internationellt barnmusikläger. Man räknar med att 350 personer deltagit, flest barn och ungdomar.

I verksamhetsberättelsen gör man bedömningen att projektet har stärkt det kulturella samarbetet mellan kyrkorna och andra viktiga kulturella institutioner i Barentsregionen och konstaterar i sin slutrapport ”In a more troubled political and military environment the churches can be a voice and platform for reconciliation, peace and our universal language, music.”⁵⁰

Sensus har på uppdrag av de medverkande kyrkorna undersökt förutsättningarna för ett uppföljande program med tema miljö och hållbarhet eftersom detta är prioriterade områden både för SKKB och det kommande Kolarctic-programmet. Under 2016 har ett kortare projekt, ”Voices on

Climate Change”, genomförts och kyrkornas 20-års firande var också en del av projektets uppföljning.^{51 52}

Enskilda initiativ

Det finns naturligtvis enskilda församlingar eller enskilda personer i församlingar som har kontakter som leder till utbyten eller som bygger upp verksamhet i till exempel i form av kör- och musikerbesök.

Kyrkomusikern i en församling inom Stockholms stift har sedan slutet av 1980-talet bjudit in körer och musiker från flera länder i Östeuropa, bland annat Ryssland och har fortfarande flera besök per år. Från början var intresset att komma och lyssna på körer och musiker mycket stort både från församlingsaktiva och andra. Intresset har mattats något, men publiken är fortfarande stor även i de fall det tas ett inträde. Körer och musiker från Ryssland håller mycket hög klass.

I allmänhet har man direktkontakt med de ryska grupperna på enkel ryska, men ibland sker utbytet via kontakter med andra personer. ”Kontakter ger kontakter” och så fortsätter besöken. Företrädare för den rysk-ortodoxa kyrkan (Moskvapatriarkatet) i Sverige har också förmedlat kontakter. Besöken har kommit från både ortodoxa kyrkan och dess kloster men även från andra aktörer. Vissa körer man haft kontakt med har på senare tid avböjt. Även om det inte alltid är lätt att veta varför så är det troligt att ekonomiska faktorer spelar in, men det finns också exempel när körer inte fått tillstånd att resa. Sett över de senaste tio åren har besöken minskat något.

I slutet av 1990-talet hade församlingen ett mer omfattande utbyte med en rysk-ortodox kyrka utanför Moskva. Man stöttade återuppbyggnaden av deras kyrka ekonomiskt och gjorde klädinsamlingar. Idag har de mycket mindre kontakt.

Resorna har finansierats på olika vis. Ofta har de dock bekostats av de besökande köreerna/musikerna. Ibland har de uppträtt gratis och inackorderats hos privatpersoner.

Körer från församlingen i Stockholm och från andra sammanhang har också gjort resor till Ryssland. Där man haft konserter arrangerade av den ortodoxa kyrkan, även om man inte tillåter konserter i kyrkorna, av andra kyrkosamfund

51 Verksamhetsberättelse 2015, Sensus Norra Norrland

52 I Grannlaga, kap 4, redovisas en rad ytterligare samarbeten i Barentsregionen. Intrycket är att dessa byggs upp folk-till-folk utan att man fäst särskilt stor vikt vid relationerna mellan länderna och deras regeringar.

så som katolska och lutherska kyrkor och av aktörer (till exempel svenska ambassaden).

Flera korister har under två somrar deltagit i sommarkurser, sponsrade av Ryska kulturdepartementet, i S:t Petersburg i ortodox sång och teologi.

Övrigt

Tidigare fanns ett engagemang hos församlingar i Luleå stift att ”hänga på” kommunala vänkontakter. Det har nu i princip upphört eftersom det engagemang som tidigare fanns för rysslandskontakter hos kommunerna i norr har minskat.

Visby stift är ansvarigt för SKUT. Idag har SKUT ingen församling i östra Europa eller några övriga kontakter. Thomas Stoor beskriver att SKUT under 1996/97 ansvarade för att en svensk präst skickades till Moskva vid ett eller ett par tillfällen om året för att hålla gudstjänst på svenska i den skandinaviska gruppen. Någon församlingsverksamhet bland de då cirka 1500 skandinaver som fanns i Moskva bedrevs dock inte.⁵³ Idag finns ingen verksamhet i Moskva.

Theobalt är ett nätverk av Lutherska, Rysk-ortodoxa och Romerskkatolska kyrkor i vart och ett av de nio länderna runt Östersjön. Visby stift har ett särskilt samordningsansvar för Theobalt. Rysk-ortodoxa kyrkan är en omistlig aktör, men har sedan 2012 förhållit sig avvaktande, förmodligen på grund av de avbrutna bilaterala relationerna med Svenska kyrkan och på grund av att den Estniska autonoma ortodoxa kyrkan deltar. Idag finns Moskvapatriarkatet representerat genom deltagande från Estland. Försök har gjorts att bjuda in stiftet i S:t Petersburg och Kaliningrad direkt, men de har avböjt deltagande. Förhoppningen är förstås att förmå den rysk-ortodoxa kyrkan att delta vid Theobaltkonferensen 2018 i Visby. Norge finns idag representerat i nätverket via Norges Kristna Råd.

2005 bröt den rysk-ortodoxa kyrkan, Moskvapatriarkatet allt bilateralt samarbete med Svenska kyrkan med hänvisning till den Svenska kyrkan syn på samkönade äktenskap. Vissa internationella samarbeten och enskilda församlingskontakter har dock fortsatt.

53 Stoor, 2001, s 58

Utbyte Equmeniakyrkan⁵⁴

Ryssland är ett av de länder där Equmeniakyrkan, genom bildarsamfundet Svenska Missionskyrkan, funnits längst. Svenska Baptistsamfundet hade under första halvan av 1900-talet också viss missionsverksamhet i Ryssland och var efter Sovjetunionens fall inblandade i enstaka projekt av akut eller humanitär art. Svenska Baptistsamfundet har främst samarbetat med baptistiska kyrkor i Vitryssland och Ukraina samt ett haft nära kontakter med församlingar och teologiska skolor i Baltikum.⁵⁵ När det gäller metodisterna har det historiskt sett funnits regelbundna kontakter mellan Sverige och öst. Det beror på att Norden och den forna Sovjetunionen ingått i samma organisatoriska enhet, den Nordeuropeiska Centralkonferensen med två biskopar, en med ansvar för Eurasien och för Norden och Baltikum. Svenska församlingar har etablerat vänskap kontakter främst med församlingar i Baltikum.⁵⁶

Under senare tid, sedan 1990, har ett samarbete vuxit fram mellan Missionskyrkan/Equmeniakyrkan och den Ryska kyrkan av kristna av den evangeliska tron (Russian Church of Christians of Evangelical Faith, RCCEF) särskilt i Sverdlovskregionen i södra Ural (Ekaterinburg och Asbest). Det finns ett Memorandum of Understanding mellan Equmeniakyrkan, RCCEF och ECC i USA. I utbytet och projekten är såväl Equmeniakyrkan centralt som lokala församlingar engagerade.

Equmeniakyrkans arbete på nationell nivå upprätthålls av samordnaren för Rysslandskontakter. Det centrala arbetet bygger på projekt som involverar flera församlingar i en region, till exempel bibelskola eller ungdomsläger.

Samarbetet handlar om:

- församlingsstöd, och olika former av utbyten
- ungdomsarbete, till exempel fotbollsläger där det svenska konfirmandmaterialet ”Den viktigaste matchen” översatt till ryska, används,
- stöd till arbete med rehabilitering av människor med missbruk.
- Business Coaching – ett projekt som går ut på att hjälpa dem som kommer från rehabiliteringen att skapa sig en försörjning genom eget företagande där svenska företagare agerar mentorer. För detta finns en särskild projektledare.

⁵⁴ Om inget annat anges kommer uppgifterna i detta avsnitt från företrädare för Equmeniakyrkan eller från de olika verksamheternas hemsidor.

⁵⁵ Stoor 2001, s 66 f

⁵⁶ ”Den önskade missionen”, Stoor, 2001, s 75 ff

Equmeniakyrkan ger också stöd till kyrkan i delrepubliken Bashkortistan. Delrepubliken har en muslimsk majoritet och där bor förutom ryssar ett antal andra folk, bland annat basjkirer och marier. Det finns få församlingar i området och de allra flesta är små. Dessa har mycket liten kontakt med kristna utanför landet eller ens i Ryssland. Kontakterna genom Equmeniakyrkan ger ett stöd till pastorer och församlingar och bidrar till att de känner att de är del av en större kyrka. Missionskyrkan har stött en bibelöversättning till basjkiriska som har tagits fram av Institutet för Bibelöversättning.

Ekumeniakyrkan har samarbetat med Evangeliska Alliansen i Estland som sedan flera år drivit projekt för människor från ursprungsbefolkningar, bland annat bibelskola. Förståelsen för ursprungsbefolkningens kurlut och språk är ofta liten och diskriminerings förekommer, därför är det viktigt med utbildade pastorer ur de egna leden.

Equmeniakyrkan har även viss kontakt med och en relation till ”Ryska unionen av evangeliska kristna baptister” men det finns inget direkt samarbete. Naturligtvis finns också kontakt inom Europeiska baptistfederationen, EBF.

Inom ramen för United Methodist Church, där Equmeniakyrkan är affilierad medlem, mötet representanter för Equmeniakyrkan metodister från Ryssland.

Vänförsamlingskontakter

Vi har undersökt vänförsamlingskontakter, och bland annat identifierat fyra församlingar involverade i utbyten av vänförsamlingskaraktär. Utöver dessa finns kontakter av mindre formaliserad karaktär inom till exempel Business Coaching programmet. Flera av vänförsamlingsarrangemangen går tillbaka till början av 1990-talet när Sovjetunionen kollapsade och i ett par av utbytena var flera församlingar i Sverige engagerade från början, men det finns också exempel på helt nystartade (december 2016) vänförsamlingskontakter. Kontakterna har ofta börjat genom att nationella evangelister eller andra personer med relation till en församling i Ryssland, sökt vänförsamlingar i Sverige till församlingar i Ryssland. Kontakter har också skapats genom ”Ljus i Öster”.

Tre av Equmeniakyrkans vänförsamlingar tillhör RCCEF och en är en ”Independent Baptist Church”. Några församlingar är små, runt 100 medlemmar, men någon är större med regionala uppgifter inom RCCEF.

Skälen till utbytena skiljer sig förstås åt, men flera började för att stödja församlingväxt och för att möta konkreta fysiska behov hos människor och församlingar. Verksamheten gick i stor utsträckning ut på att stödja

församlingarna i Ryssland med biblar, bidrag till gudstjänstlokaler och kyrkbyggen, men också stöd till församlingarnas sociala arbete med barnhemsbarn, missbrukare, soppkök etc. Hjälpåändningar har för många enskilda församlingsmedlemmar varit det viktigaste i utbytet.

Idag är det ekonomiska stödet nedtrappat och de flesta församlingar i Ryssland har egna resurser för sin verksamhet. Vissa församlingar i Sverige stödjer fortfarande det sociala arbete som församlingarna bedriver. De kontakter vi haft med församlingar i Sverige vittnar om ett omfattande och framgångsrikt arbete bland till exempel missbrukare och utsatta barn.

I mitten av 2000-talet diskuterades i flera församlingar hur utbytet kunde utvecklas och hur man skulle gå vidare. I något fall skrevs avtal om vänskap med utbyte av idéer och erfarenheter. För många församlingar i Ryssland är det värdefullt med kontakter utanför Ryssland. Idag består utbytet till stor del av brev- och mejlkontakt och av besök varje eller vart annat år. Pastorerna har ofta varit på flera besök hos varandra, men besök har också gjorts av några personer med förtroendeuppdrag i församlingarna. Men resor, inte minst till Ryssland, görs också av besöksgrupper om 10-30 personer eller av en grupp som ska göra en praktiskt insats i Ryssland. Ofta står församlingen i Sverige fortfarande för merparten av kostnaderna.

En församling konstaterar att utbytet har utvecklat både församlingen i Ryssland och församlingen i Sverige, vilket är en av anledningarna till att kontakterna upprätthålls. Många konstaterar att, även om de kulturella skillnaderna är stora och att förutsättningarna är mycket olika så påminner verksamheten i Ryssland ändå mycket om den vi har här med gudstjänster, barn och ungdomsarbete, träffar för daglediga med mera. En grund för samarbetet är att man respekterar varandras kulturer och att man lär om, så väl som av varandra. Församlingarna vittnar om att det finns tillfällen då okunskap om kultur och historia lett till missförstånd och man behövt be om förlåtelse. En erfarenhet av församlingssamarbetet är att det kräver förankring och engagemang. Ofta drivs utbytet av en mindre grupp i församlingen, men en förankring finns alltid i styrelsen. Majoriteten av kontakterna sker med hjälp av tolk.

Tack vara det långa utbytet har flera privata vänskapliga relationer utvecklats mellan individer och familjer. Kontakterna består av Facebook, julhälsningar etc men också besök och i något enstaka fall av konkret bistånd.

Församlingarna i Ryssland har ett, med våra mått mätt, hierarkiskt ledarskap. I vissa församlingar också ett konservativt ledarskap, men i andra

relativt progressivt där man gärna tar intryck i frågor som rör kvinnornas roll i verksamheten, barnpedagogik med mera.

Det finns en stor osäkerhet kring hur en ny lagsiftning (se kap 7) som påverkar kyrkor, evangelisation och till exempel läger kommer att tillämpas. Ingen av församlingarna kan riktigt svara på om och i så fall hur utbytet kommer att påverkas av innebörden och tillämpningarna av de nya lagar som beslutades sommaren 2016. Någon konstaterar att man kommer behöva vara mer försiktig vid extern medverkan och när man söker visum. De nya lagarna har gjort att man är försiktigare med informationsspridning och kontakter över internet. Equmeniakyrkans beslutade, med hänvisning till de nya lagarna, att inte skicka volontärer från Sverige till ett fotbollsläger sommaren 2016.

I början av utbytet hade åtminstone en av församlingarna i Ryssland ett gott lokalt samarbete med den ortodoxa kyrkan, men klimatet har hårdnat med tiden. Församlingen hade ett socialt arbete på fängelser, sjukhus och barnhem men det är nu, av den rysk-ortodoxa kyrkan, utestängda från de flesta sammanhang. Man har endast kvar kontakt med viss verksamhet genom personalen.

Business Coaching

Sedan 2010 driver den Ryska kyrkan av evangeliskt kristna, (RCCEF) tillsammans med Equmeniakyrkan ett program där rehabiliterade narkomaner och alkoholister som startat egen verksamhet får stöd att utvecklas. Projektet startade efter en förfrågan från företrädare för RCCEF.

Syftet med programmet är, enligt deras informationsmaterial, att:

- Stödja drogfria entreprenörer att utvecklas
- Säkra tillgång till sunda arbetsplatser för nyfrälsta drogmissbrukare
- Stödja småföretagare att i nätverksform utveckla kristen affärskultur som kan influera lokalsamhället.

Stödet ges i form av coachning, studiebesök och seminarier. Det handlar både om inspiration och uppmuntran och om kunskaps- och erfarenhetsöverföring – inte om lån eller affärssamarbete. Förhållandet ska vara jämlikt och de ryska deltagarna betalar själva sina resor till Sverige. Utvärderingar visar att inte minst besök i Sverige ses som värdefulla av de ryska deltagarna.

Man har försökt få med kvinnor i projektet vilket varit svårt, både när det gäller deltagare i Ryssland och coacher från Sverige, men nu finns tre kvinnor med projekten.

Församlingar i Sverige engageras som värdar för ett enskilt besök eller för en vecka då de står för mat och husrum. Ett tiotal församlingar har engagerats på detta vis. Företag sponsrar ofta besök, lunch och kanske en present.

Alla kontakter sker med hjälp av tolk. Få av de ryska deltagarna kan engelska. Enligt avtalet står ryssarna för tolk i Ryssland och Equmeniakyrkan för tolk i Sverige.

Den nya lagstiftningen (se kap 7) har gjort att man är försiktigare med offentlig information och vid internetkontakter och man är mån om att inte uppfattas som religiös verksamhet i lagens mening.

7 Lagar som reglerar religiös verksamhet i Ryssland

I Ryssland finns flera lagar som påverkar kyrkor och religiösa organisationers verksamhet. Det gäller 1997-års religionslag, lagen om utländska agenter från 2012 som skärptes 2015 samt antiterroristlagarna som trädde i kraft i juli 2016. Inom ”Fredens väg” har vi ingen egen erfarenhet av tillämpningen. Inte heller Svenska kyrkan eller Equmeniakyrkan vill ännu dra några generella slutsatser om vad de senaste lagändringarna innebär. Vi har därför valt att här redogöra för hur några iakttagare beskriver och tolkar lagarna.

Den ryska federationens konstitution från 1993 slår fast att kyrkan och staten är åtskilda och att alla religiösa samfund är lika inför lagen. Religionslagen från 1997 gör dock avsteg från dessa principer. De olika religiösa grupperna i landet delas in i tre kategorier: den ryska ortodoxa kyrkan; för Ryssland traditionella religioner som islam, judendom och buddism samt alla andra religiösa grupper så som evangelikala kristna. Religionerna och kyrkorna i de tre kategorierna har både juridiskt och praktiskt olika ställning. Den ortodoxa kyrkan, islam, judendom och buddism pekas ut som av historiska skäl viktiga för Ryssland och i och med det berättigade till en mer framträdande roll i samhället. I praktiken har det blivit vanligt att statens ledning framhåller att vissa samfund är viktigare än andra, vilket legitimerar deras speciella roll inom det politiska och kulturella livet. Mest privilegierad är den ortodoxa kyrkan.⁵⁷

Lagen skiljer på ”organisationer” och ”grupper”. Organisationsstatus beviljas endast dem som varit verksam i landet i 15 år. Särskilda regler gäller för religiösa grupper som varit verksamma i landet mindre än 15 år. Reglerna innebär bland annat att de måste registrera sig varje år, inte får publicera eller sprida religiös litteratur, inte får bjuda in utländska medarbetare att verka i landet under en längre tid eller evangelisera på sjukhus, fängelser etc.⁵⁸

57 Per-Arne Bodin, SvD 2006-10-14, <http://www.svd.se/den-ryska-ortodoxa-kyrkan-har-fatt-nytt-liv/om/kultur:under-strecket>

Elena Namli, s 10 ”Religion och politik i Ryssland”, Namli och Svanberg, 2012

Elena Namli, http://www.uhrs.uu.se/About+the+Centre+/News_archive/?tarContentId=105685

58 Stoor, 2001, s 201

Detta fick till följd att flera nygrundande samfund valde att gå samman med RCCEF.⁵⁹

Lagen om utländska agenter som antogs 2012 pressar Rysslands civilsamhällesorganisationer hårt. Lagen riktar sig mot ryska organisationer som får ekonomiska bidrag från utlandet och som enligt myndigheterna idkar politisk verksamhet. Om man som utländsk organisation vill samarbeta med en rysk organisation eller församling så måste det finnas en arbetsplan som i förväg ska erkännas av myndigheterna. Tidigare har det räckt med en inbjudan. Lagen kräver bland annat att utländska grupper, dit till exempel missionärer räknas, registrerar sig.⁶⁰

I juli 2016 trädde en skärpning av landets terrorlagar i kraft. Lagarna begränsar vilka personer som kan sprida religiösa budskap. För att missionera behöver man ha tillstånd från en av myndigheterna registrerad kyrka eller organisation. Detta utesluter människor från grupper som har valt att arbeta utan statligt tillstånd, såsom vissa baptistförsamlingar. Den nya lagen definierar missionsverksamhet brett, som all form av religiös utövning som sker utanför särskilda etablissemang, kyrkogårdar, byggnader för tillbedjan eller religiösa skolor. Lagen gäller tillbedjan, ceremonier, distribution av litteratur och förkunnelse. Dessutom anses spridande av tro och religiös övertygelse via massmedier och internet vara missionsverksamhet. I och med förändringarna har det också blivit förbjudet för privatpersoner att berätta om sin tro på andra platser än i registrerade religiösa organisationers lokaler. Bedömningen är att kristna i Ryssland inte kommer att kunna ha möten i sina hem för att berätta om sin tro, inte heller kommer de att kunna skicka mejl till sina vänner för att bjuda in till gudstjänster.⁶¹ Det finns exempel på att ungdomsläger som arrangeras av kyrkor på sportarenor stängts av myndigheterna.⁶²

Det finns, som sagt, en osäkerhet kring hur förändringarna i längden påverkar förutsättningarna för kyrkor i Sverige att upprätthålla ett utbyte med församlingar i Ryssland. Detta innebär att det är svårt att veta vilken verksamhet som kan genomföras och hur öppen man kan vara med den. En god princip är dock att det är organisationerna och individerna i Ryssland som riskerar att råka ut för repressalier som bestämmer nivån för samarbetet och

59 Löfstedt, 2012, s 83

60 SvT Nyheter, 2015-05-31, <http://www.svt.se/nyheter/utrikes/ny-rysk-lag-mot-oonskade-organisationer>, Sändaren, 2016-07-13

61 www.forum18.org/archive.php?article_id=2197, Dagen, 2016-07-01, Sändaren, 2016-07-01

62 Sändaren, 2016-07-07, 2016-07-13

graden av öppenhet. Svenska organisationer får utifrån den förutsättningen bestämma sitt engagemang. Vi har dock inte hittat något som tyder på att det skulle vara problematiskt att bjuda in personer till Sverige.

Ambitionen med ”Fredens väg” har inte varit att utveckla missionsverksamhet utan att skapa vänskapliga förbindelser i enlighet med FN-stadgan. Men eftersom vi ur ett ryska myndigheters perspektiv är en utländsk aktör och vi söker kontakt med just kyrkor och kristna organisationer så kan lagarna ha betydelse för de samarbeten och olika aktiviteter som kan komma att ske i Ryssland.

Viktiga informationskällor för att följa utvecklingen i Ryssland, när det gäller tillämpningen av lagarna i praktiken, kan vara:

- På UD:s och Sidas hemsidor kan man hitta viss information.
- Civil Rights Defenders publicerar nyheter och en landanalys, <http://www.civilrightsdefenders.org/sv/region/russia/>
- Amnesty gör årligen landrapporter med intressant information.
- Kristen nyhetspress så som Kyrkans Tidning, Tidningen Dagen, Sändaren och Christianity Today
- Forum 18, ett samarbetsorgan för tre nordiska missionsorganisationer (Dansk Europamission (Danmark), Ljus i Öster (Sverige) och Stefanusalliansen (Norge)), gör löpande analyser av utvecklingen i Ryssland när det gäller frågor och religionsfrihet och kyrkornas förutsättningar att verka. www.forum18.org
- Östgruppen, de har bland annat ett nyhetsbrev, <http://www.ostgruppen.se/pressrum/nyhetsbrev/>

8 Slutsatser

Utifrån denna studie och den information som samlats in drar vi slutsatsen att det finns förutsättningar för ytterligare aktiviteter och typer av utbyten mellan kyrkor och kyrkoanknutna organisationer i Ryssland och Sverige. Vi har noterat att det finns:

- en gemensamt erkänd kallelse att älska vår nästa och låta våra fötter styras in på fredens väg.
- flera fungerande utbyten idag med olika innehåll.
- gott om gemensamma beröringspunkter i historia och kultur som kan utgöra konkreta utgångspunkter i kontakter och utbyten.
- erfarenheter inom de samverkande organisationerna av projekt med liknande syften.

Som beskrivits tidigare visar undersökningar att de ryska medborgarna har vaga kunskaper om Sverige men att inställningen trots allt är relativt positiv. Detta är en av anledningarna till att vi gör bedömningen att det inte bara finns ett intresse för Sverige och svenskarna i Ryssland, utan också för att vi i Sverige har goda förutsättningar att bygga upp kontakter folk till folk. Även om den ryska-ortodoxa kyrkan inte har visat intresse för ekumeniska samarbeten finns det exempel på hur den samarbetat över nationsgränserna med exempelvis företrädare för Svenska kyrkan. Det finns också enskilda personer inom den rysk-ortodoxa kyrkan som deltar i kyrkliga samarbetsorganisationer, som driver debatt och är engagerade i till exempel i kvinnors situation. Ekumeniakyrkan och dess bildarsamfund har haft långvariga kontakter med protestantiska kyrkor i Ryssland. Både konkreta kontakter (personer) inom olika kyrkor och vägar att nå ytterligare personer har under arbetet med studien identifierats, vilket gör att vi är övertygade om att man kan hitta samverkanspartners i Ryssland.

Vi kan samtidigt konstatera att intresset för Ryssland, ur annat än ett säkerhetspolitiskt perspektiv, i Sverige är ganska lågt. Det är den allmänna uppfattning som förmedlas vid olika seminarier där kontakter med Ryssland står på agendan och det visar möjligen också det faktum att Ryssland i dagsläget inte är ett viktigt turistland för svenskar. Svenska medier beskriver

hur den ryska staten satsar på desinformationskampanjer riktade mot Sverige och på olika sätt sprids rädsla, hot och fiendebilder. Det finns därför behov av fakta och analys om situationen i Ryssland och relationen mellan våra länder.

Intresse för kontakter med folken i Ryssland kan öka och fiendebilder kan motverkas genom aktiviteter i Sverige som ger ökad kunskap och förståelse för likheter och skillnader i tro, kultur och livsvillkor. Detta ställer kyrkor och ekumeniska organisationer inför en viktig utmaning. Kyrkor i Sverige skulle kunna ge ett viktigt bidrag till att öka intresset för våra grannar i öst och genom studiearbete bidra till kunskap, förståelse, dialog och förtroende över gränser. Även enskilda initiativ kan leda till många kontakter.

Svenska kyrkans och Eumeniakyrkans utgångspunkter för kontakter med kyrkor i Ryssland skiljer sig av olika skäl åt, vilket i sin tur påverkat formerna för utbyten. Detta är naturligt. Nya samarbeten och utbyten bör ta vara på erfarenheter vunna i den verksamhet som finns idag och kan ha inslag som liknar flera av dagens aktiviteter, till exempel kör- och ungdomsutbyten. De befintliga kontakter som finns är också en stor resurs.

Samtidigt som de verksamheter som finns idag och målen för dem måste respekteras har vi under arbetets gång stärkts i övertygelsen om att nya former av utbyten kan grundas i det tillräckligt kraftfulla ”att skapa vänskapliga förbindelser” och att detta i så fall måste tydliggöras både för svenska och ryska kyrkor och organisationer.

Utbyten som syftar till evangelisation försvårar den breda ekumeniska bas som ”Fredens väg” eftersträvat, där personer från den rysk-ortodoxa kyrkan deltar. Svenska missionsrådet och Sveriges kristna råd har tillsammans en missionsteologisk arbetsgrupp där representanter från de olika kyrkofamiljerna, akademien och flera missionsorganisationer träffas. Där diskuteras begreppet ”receptiv ekumenik”. Den frågar vad man, med bibehållen integritet, kan och behöver lära och ta emot från andra religiösa traditioner. Det är ett nytt angreppssätt att se på arbetet för kristen enhet. Reflektioner och förhållningssätt från den ”receptiva ekumeniken” kan vara värdefulla i ett fortsatt arbete för ökade kontakter med kyrkor i Ryssland.⁶³ Självklart måste vi samtidigt stå upp för religionsfrihet och olika kyrkors lika rättigheter att verka.

Även om utbytet inledningsvis till stor del förmodligen kommer att finansieras från svensk sida bör betonas att dessa nya utbyten inte utgår från

63 <http://www.missioncouncil.se/2014/09/29/nystartad-missionsteologisk-arbetsgrupp/>
publicerad 29 september 2014.

att avhjälpna eventuella brister, materiellt eller andligt, hos våra ryska kontakter, utan på en gemensam strävan att utveckla vänskapliga förbindelser.

Flera personer med erfarenhet av kontakter med Ryssland betonar vikten av att bemöta misstänksamhet och oro för ett dolt budskap eller en dold agenda med öppenhet och transparens. Samtidigt som vi bör vara ödmjuka och visa respekt för bland annat kultur och historia, förväntas i de flesta ryska sammanhang att man visar självförtroende och beslutsamhet. I så stor utsträckning som möjligt bör personer från alla medverkande kyrkor, oavsett om man är initiativtagare eller inte, vara med och utforma mål och verksamhet.

Det är en framgångsfaktor att det skapas förutsättningar som gör det lätt för till exempel församlingar att komma igång och att det finns stöd om de vill ta kontakter i Ryssland. Ett nätverk skulle underlätta detta. Förutom att lära av de utbyten som finns idag bör möjligheten för församlingar att bli del av vänortsutbyte också aktualiseras för att se om det finns naturliga möjligheter för kyrkor att medverka i utbyten.

Även om det är viktigt med möten finns exempel där ny teknik, inte bara mejl, kan vara en ingång till kontakter. Som exempel kan nämnas att studieförbundet Bilda varit med och arrangerat så att en barnkör i Sverige och en skolkör från Ryssland kunnat sjunga tillsammans och för varandra via Skype.

Vi tror att det skulle stimulera till vidare projekt om flera aktiviteter inledningsvis gick av stapeln i Sverige och möjligen arrangeras centralt. Då undviks också eventuella svårigheter som lagstiftningen i Ryssland skulle kunna innebära. Vi tror att en framkomlig väg är att börja med utbyten som engagerar kvinnor. Det finns också flera kontakter att inspireras av som involverar barn och ungdomar. Unga människor är också en viktig målgrupp om vi vill uppnå varaktigt förbättrade relationer runt Östersjön.

Den ryska kyrkosången har under modern tid blivit polyfon (flera stämmor än en har melodisk betydelse) och sången uppskattas långt utanför den ryska kyrkan.⁶⁴ Sverige har en rik tradition av körsång, som inte minst förvaltas av kyrkorna, så här finns en gemensam utgångspunkt vilket ”Sounds of Barents” och församlingen i Stockholms stift möjligen redan visar på.

Sport föreningar och behöver inte ett gemensamt språk för att utövas. Sport är populärt i Ryssland och är en aktivitet som det kan vara relativt sett lättare att skapa acceptens kring.

64 Arentzen, 2016, s 85

Berättelsen om Ingegerd och den nyligen invigda Ingegerdsleden från Storkyrkan i Stockholm till Uppsala domkyrka kan utgöra gemensamma utgångspunkter för möten och utbyten mellan svensk och rysk kristenhet. Sommaren 2016 hölls för första gången en organiserad pilgrimsvandring på initiativ av Rotebrokyrkan (Equeniakyrkan) och Stockholms domkyrkoförsamling tillsammans.⁶⁵ Noteras i detta sammanhang bör att i St Lars katolska kyrka i Uppsala hänger en ikon av Anna av Novgorod för att påminna oss om den ekumeniska gemenskapen för fred och frihet. Den ortodoxa kyrkan i Ryssland donerade 2009 en av hennes relikier till Heliga Annas ortodoxa församling i Sverige (serbisk-ortodox).

Förslag till fortsatt arbete

Målen för ett fortsatt arbete skulle kunna vara samma som de som vi i arbetet med "Fredens väg" efter hand definierade:

- att genom opinionsbildning, folkbildning och kompetensutveckling minska rädsla och motverka fiendebilder mellan Ryssland och Sverige,
- att genom möten, dialog, utbyten och samverkan – folk till folk – bidra till förståelse och förtroende över gränser,
- att bidra till engagemang och samverkan för en fredskultur/våldsförebyggande kultur i respektive länder samt inspirera till medverkan av fler aktörer.

Förslag till verksamhet är:

1. att arrangera konferenser/seminarier för att diskutera och sprida innehållet i denna studie och i "Grannlaga" för att inspirera och visa på vad som kan göras för att bygga vänskapliga relationer över Östersjön. Målgrupperna skulle vara aktiva i kyrkor och kristna organisationer, andra organisationer i civilsamhället samt beslutsfattare på olika nivåer inom bland annat politik och myndigheter.
2. att ta fram exempel på innehåll i studiekvällar, studiecirkelar och workshops som man i kyrkor och andra organisationer kan anordna för att lära mer om Ryssland och folken i Ryssland och på så vis bidra till ökat intresse för fler kontakter. Konkreta berättelser bör tas fram.

65 Sändaren nr 25, 2016

3. att skapa ett nätverk för församlingar och enskilda som har eller vill bygga upp utbyten med grupper i Ryssland. Vänortskommuner bör inbjudas att vara med i nätverket.
4. att, som ett pilotprojekt, bjuda in till ett flera dagar långt seminarium där ett 20-tal kvinnor, ledare i olika åldrar från olika ryska och svenska kyrkor och organisationer får lära känna varandra, lyssna på varandras berättelser, livsvillkor och arbete samt utbildas i metoder, till exempel icke-våldslig konflikthantering och förhållningssätt för arbete mot rädsla, fiendebilder och våld och för förståelse och tillit.
5. att i anslutning till seminariet ovan arrangera en rad öppna aktiviteter i Stockholm, som ett stort öppet möte, pilgrimsvandring, en fredsgudstjänst och besök/medverkan av deltagarna i seminariet i söndagens gudstjänster i stockholmsregionen samt möten med beslutsfattare på olika nivåer.
6. att producera ett material som inspirerar och underlättar för grupper, kyrkor och organisationer att genomföra liknande aktiviteter för andra grupper eller på andra platser i Östersjöregionen.

Eftersom målet och inriktningen på aktiviteterna för den verksamhet som den här studien tar sikte på delvis skiljer sig från de utbyten som finns idag är en slutsats att det behövs någon form av organisation för att byggas upp egen kunskap, förvalta vunna erfarenheter och komplettera med nya kontakter i Ryssland, vilket är en utmaning, inte minst resursmässigt.

De utbyten som finns idag visar att det i de flesta sammanhang behövs tolk även om det engelska språket fungerar i kontakterna med enskilda personer. Därför är det angeläget att i ett framtida arbete involvera personer som behärskar det ryska språket och som har viss erfarenhet av eller insyn i den ryska kontexten.

Flera har pekat på att det i Ryssland finns en ”introduktionskultur”. Även om du har en position eller roll som motiverar kontakter behöver du introduceras av någon som den du vill möta har förtroende för. En eller flera kontaktskapande- och planeringsresor behöver göras till Ryssland för att träffa olika personer utifrån de kontakter som identifierats under arbetet med studien. Detta bedöms vara en förutsättning för ett framgångsrikt arbete genom att relationer då kan skapas för fortsatt samarbete, inte minst det ekumeniska kvinnoseminariet, samt genom att kunskaperna om förutsättningarna för

samarbeten då kan fördjupas. Resorna till Ryssland bör planeras med en stor medvetenhet om innebörden av de lagar som reglerar religiös verksamhet.

Relationerna mellan den rysk-ortodoxa kyrkan och övriga samfund i Ryssland är spända och det finns en misstro från båda håll. Det är högst otroligt att de vill ingå i sammanhang som kan uppfattas som formellt samarbete. Detta faktum måste man ta hänsyn till vid inbjudningar till olika aktiviteter. I vissa fall kanske ett enskilt samfund eller en enskild församling bör bjuda in sina gäster för deltagande i gemensamt arrangerade aktiviteter.

Slutord

Freden i Norden, freden i Europa är ingen slump utan resultatet av ett medvetet strategiskt arbete. Norden har erfarenheter av fredlig konfliktlösning och fredlig samlevnad som vi kan dra lärdomar av. Europa har genom ett ökat samarbete gjort forna fiender till partners som arbetar mot gemensamma mål.

Nu behövs samma beslutsamhet för att minska spänningen runt Östersjön. Som organisationer i det svenska civilsamhället och delar av den världsomspännande kristna kyrkan, har vi ett ansvar och medverka till förtroendeskapande grannrelationer.

Litteraturlista

- **Ortodoxa och österländska kyrkor i Sverige**, SST:s skriftserie nr 5, Thomas Arentzen, 2016 Nämnden för statligt stöd till trossamfund. *En bok om de ortodoxa och österländska kyrkorna i Sverige ur både ett historiskt och samtida perspektiv. Bland annat beskrivs de historiska kontakterna mellan Sverige och Ryssland utifrån ett kyrkoperspektiv, till exempel runt år 1000 så vi delar historiska händelser och personer. Tro och praktik och de olika ortodoxa kyrkorna i Sverige beskrivs.*
- **Religion och politik i Ryssland**, Namli och Svanberg (red), 2012, Swedish Science Press. *En antologi där föredrag från ett symposium rörande religion och politik i Ryssland omarbetats till kapitel. Symposiet arrangerades 2010 av Centrum för rysslandsstudier. Här finns bland annat bidrag om den ryska ortodoxa kyrkans relation till staten, om den ryska ortodoxins syn på tradition och utveckling samt om "kristna av den evangeliska tron", dess historia, teologi och relation till den ryska ortodoxa kyrkan med mera.*
- **Den önskade missionen. Proselytismen i Ryssland och den ortodoxa kyrkans reaktioner.** Thomas Stoor, 2001, Norma bokförlag. *En bok som presenterar de svenska aktörerna i mission och bistånd i Ryssland efter kommunismens fall och analyserar de ortodoxa reaktionerna på västerländsk mission i öst. Thomas Stoor är präst i Svenska kyrkan. "Den önskade missionen" är hans teol.lic-avhandling.*
- **Grannlaga – kontakter med ryssar och Ryssland**, Lars Ingelstam, 2017, *En rapport som beskriver och diskuterar olika möjligheter till kontakter från svensk sida med ryssar och Ryssland. Det största intresset ägnas åt sådant som kan initieras genomföras inom civilsamhället och i olika professionella kontexter. Utredningen har genomförts på författarens eget initiativ men i samverkan med Fredens väg.*
- **FRED – detta vill kyrkorna i Sverige**, Sveriges Kristna Råds skriftserie nr 14, 2011

- **Ett ekumeniskt upprop för rättfärdig fred / Ära till Gud och fred på jorden**, Sveriges Kristna Råd, 2011
- **Det svenska stödet till reformprocessen i Ryssland 1991–2008**, Krister Eduards, 2009, Sida
- **Religionen i Sovjet vägrar att dö**, Nils Sundgren, 1977, Gummessons

